मोहनीयैर्विर्योनीषु त्वधोगामी च किल्बिषी। जातिमृत्युजरादुःखैः सततं समभिद्रुतः।
सञ्चारे पच्यमानश्च दोषैरात्मकृतैर्नरः। तिर्य्यग्योनिसहस्राणि गत्वा नरकमेव च।
जीवाः संपरिवर्त्तन्ते कर्म्मबन्धनिबन्धनाः। जन्तुस्तु कर्म्मभिस्तैस्तैः स्वकृतैः प्रेत्य दुःखितः। ११८७
तद्दुःखप्रतिघातार्थमपुण्यां योनिमाप्नुते। ततः कर्म्म समादत्ते पुनरन्यन्नवं बहु।
पच्यते तु पुनस्तेन भुक्त्वा पथ्यमिवातुरः। अजस्रमेव दुःखार्त्तोऽदुःखितः सुखसंज्ञकः।
ततोऽनिवृत्तबन्धत्वात् कर्म्मणामुदयादपि। परिक्रामति संसारे चक्रवद्बहुवेदनः।
स चेन्निवृत्तबन्धस्तु विशुद्धश्चापि कर्म्मभिः। तपोयोगसमारम्भं कुरुते द्विजसत्तम।
कर्म्मभिर्व्वहुभिश्चापि लोकानश्नाति मानवः। सचेन्निवृत्तबन्धस्तु विशुद्धश्चापि कर्म्मभिः। ११८८
प्राप्नोति सुकृतांल्लोकान् यत्र गत्वा न शोचति। पापं कुर्व्वन् पापवृत्तः पापस्यान्तं न गच्छति।
तस्मात् पुण्यं यतेत्कर्त्तुं वर्ज्जयीत च पापकं। अनसूयुः कृतज्ञश्च कल्याणानि च सेवते।
सुखानि धर्म्ममर्थञ्च स्वर्गञ्च लभते नरः। संस्कृतस्य च दान्तस्य नियतस्य यतात्मनः।
प्राज्ञस्यानन्तरा वृत्तिरिह लोके परत्र च। सतां धर्म्मेण वर्त्तेत क्रियां शिष्टवदाचरेत्।
असंक्लेशेन लोकस्य वृत्तिं लिप्सेत वै द्विज। सन्ति ह्यागमविज्ञानाः शिष्टाः शास्त्रे विचक्षणाः। ११८९
स्वधर्म्मेण क्रिया लोके कर्म्मणः सोऽप्यसङ्करः। प्राज्ञो धर्मेण रमते धर्म्मञ्चैवोपजीवति।
तस्माद्धर्म्मादवाप्तेन धनेन द्विजसत्तम। तस्यैव सिञ्चते मूलं गुणान् पश्यति यत्र वै।
धर्म्मात्मा भवति ह्येवं चित्तञ्चास्य प्रसीदति। स मित्रजनसन्तुष्ट इह प्रेत्य च नन्दति।
शब्दं स्पर्शं तथा रूपं गन्धानिष्टांश्च सत्तम। प्रभुत्वं लभते चापि धर्म्मस्यैतत् फलं विदुः।
धर्म्मस्य च फलं लब्ध्वा न तुष्यति महाद्विज। अतृप्यमाणो निर्व्वेदमापेदे ज्ञानचक्षुषा। ११९०
प्रज्ञाचक्षुर्नर इह दोषं नैवानुरुध्यते। विरज्यते यथाकामं नच धर्म्मं विमुञ्चति।
सर्व्वत्यागे च यतते दृष्ट्वा लोकं क्षयात्मकं। ततो मोक्षे प्रयतते नानुपायादुपायतः।
एवं निर्व्वेदमादत्ते पापं कर्म्म जहाति च। धार्म्मिकश्चापि भवति मोक्षञ्च लभते परं।
तपो निःश्रेयसं जन्तोस्तस्य मूलं शमो दमः। तेन सर्व्वानवाप्नोति कामान् यान्मनसेच्छति।
इन्द्रियाणां निरोधेन सत्येन च दमेन च। ब्रह्मणः पदमाप्नोति यत् परं द्विजसत्तम। ११९१

॥ ब्राह्मण उवाच ॥ इन्द्रियाणि तु यान्याहुः कानि तानि यतव्रत। निग्रहश्च कथं कार्य्यो निग्रहस्य च किं फलं।
कथञ्च फलमाप्नोति तेषां धर्म्मभृताम्वर। एतदिच्छामि तत्त्वेन धर्म्मं ज्ञातुं निबोध मे।
इति श्रीमहाभारते आरण्यपर्व्वणि मार्कण्डेयसमास्यापर्व्वणि द्विजव्याधसंवादेअष्टाधिकद्विशतोऽध्यायः ॥ २०८ ॥
॥ मार्कण्डेय उवाच॥ एवमुक्तस्तु विप्रेण धर्म्मव्याधो युधिष्ठिर। प्रत्युवाच यथा विप्रं तच्छृणुष्व नराधिप।
॥ व्याध उवाच॥ विज्ञानार्थं मनुष्याणां मनः पूर्व्वं प्रवर्त्तते। तत् प्राप्य कामं भजते रोषञ्च द्विजसत्तम।
ततस्तदर्थं यतते कर्म्म चारभते महत्। दृष्टानां रूपगन्धानामभ्यासञ्च निषेवते। ११९०
ततो रागः प्रभवति द्वेषश्चैतदनन्तरं। ततो लोभः प्रभवति मोहश्च तदनन्तरं।